

Tre Afhandlinger af Avicenna om Sjælen¹⁾,

beskrevne af

A. F. Mehren.

I.

Hvad vi hidtil vide om Avicennas Filosofi, indskrænker sig kun til lidet mere end Indholdet af den trivielle Sætning, at han hørte til de første arabiske Peripatetikere. Uagtet Sandheden heraf vistnok er uomtvistelig, idet han som Oversætter og Bearbejder af aristoteliske Skrifter kun havde to Forgængere, af hvilke den ældste, *al-Kindi* i det 9de Aarh., er os temmelig ubekendt, den anden, *al-Farâbi* (d. 339 H. = 950 Ch.), har efterladt os enkelte Afhandlinger, der bleve den første Vejledning for Avicenna i Begyndelsen af hans filosofiske Studier, vilde det dog være af højeste Interesse for Videnskaben at se det Spørgsmaal afgjort, hvorvidt han blot er at bedømme som nøjagtig Gjengiver af græsk Filosofi, eller med hvilken større eller mindre Grad af Frihed han har tilegnet sig denne og søgt at afpasse den efter Islams Læresætninger.

¹⁾ Disse tre Afhandlinger ere: a) رسالة الأضحوية s. Cat. codd. or. Bibl. Acad. Lugdun. Bat. vol. III, p. 332, Nr. MCCCCLXV og Cat. codd. or. Mus. Brit. P. II, p. 448, 4, Nr. 978; b) المبدأ والمعاد s. Cat. codd. or. Bibl. Ac. Lugd. p. 325, Nr. MCCCCLXIV, 2° og Cat. codd. or. Mus. Brit. P. II, p. 450, Nr. 33; c) في النفس s. Cat. Lugd. p. 326, 3° og Cat. Mus. Brit. p. 450, Nr. 32 med persisk Oversættelse, p. 449, Nr. 19 og 20, hvor det under de to første Nummere kaldes «Risalet-ul-meâdi», smlgn. ibd. p. 625, Nr. 2.

Det væsentligste Bidrag til denne Undersøgelse er os givet af den ansete franske Lærde S. Munk¹⁾, der imidlertid baade paa Grund af sit svækkede Syn og Vanskeligheden af at erholde det tilstrækkelige Materiale er bleven staaende ved en kortfattet Fremstilling af det aristoteliske Grundlag, som tildels kun støtter sig til et latinsk Kompendium, og med Hensyn til det øvrige ganske kort antyder en Mening af Ibn Thofail (d. 1185 i Marokko), at Avicennas sande Anskuelser neppe kunne siges at være indeholdte i hans Bearbejdelser og Oversættelser af aristoteliske Skrifter, men i et særskilt Arbejde, det saakaldte «*orientalsk Filosofi*» (كتاب الحكمة المشرفية)²⁾. Om dette er et selvstændigt Værk eller kun et Fællesnavn for hans ejendommelige i en Mængde Smaaskrifter nedlagte Anskuelser, formaar jeg endnu ikke med Vished at afgjøre; de tre Afhandlinger, jeg her skal nærmere beskrive, gaa imidlertid langt ud over hans aristoteliske Bearbejdelser og maa vel i saa Henseende kunne henføres til lignende med den «orientalske Filosofi» ensartede Skrifter. — Et Besøg i Brit. Museums Bibliothek gav mig den første Lejlighed til at stifte Bekjendtskab med et saadant, nemlig den under det arabiske Navn «*ar-risâlet el-udhhawiah*» bekjendte Afhandling, der i Form af et Sendebrev til en Stormand og Velynder af vor Filosof, Shaikhen *Abu Bekr b. Muh. b. Ab-*

¹⁾ S. *Mélanges de philosophie juive et arabe*, Paris 1859, p. 352—66; af øvrige trykte Kilder kunne nævnes: Udtoget *al-Nedjât*, trykt som Anhang i den romerske Udg. af Canûn at-Tibb, A. 1593; et lat. Kompendium: *Avicennæ peripatetici philosophi, ac medicorum facile primi, opera in lucem redacta etc.* Venetiis 1495 in 4to; *Sharastani*, Book of rel. and phil. Sects ed. Cureton, Pars II, p. 348—429; *Avicennas Logik*, udg. af Schmoelders i *Documenta philos. Arab.*, Bonnæ 1836 og *la logique d'Avicenne*, trad. par Vattier, Paris 1658; *G. Dugat*, hist. des philos. musulm., Paris 1878, p. 205—13; en lille Afhandling om Sjælens Evner: «Die Psychologie des Ibn Sina» von Dr. G. Landauer i *Zeitschrift d. d. morgenl. Gesells.*, B. 29 (1875) p. 335—418.

²⁾ I Fortegnelsen («fihriset») over Avicennas Skrifter bemærkes, at det ikke findes fuldendt.

*dallah*¹⁾, indeholder en kortfattet Fremstilling af Avicennas Anskuelse om Sjælens Udødelighed; det er den samme Person, til hvem ogsaa en lille intetsigende Afhandling, «*ar-risâlet en-neyrûziah*» 3: «Nytaarsskrivelse» om Betydningen af de mystiske Begyndelsesbogstaver i nogle Suraer af Koranen, er dediceret²⁾. Skjøndt den foreliggende Afhandling om Sjælens Udødelighed vistnok er at betragte som et ubetydeligt Lejlighedsskrift i Anledning af Beiramfesten, med Hensyn til Stilen affattet i en løs og ufilosofisk Form og aldeles forskjellig fra den oftere hermed identificerede «Risâlet-ul-me'âd» eller «Ris.-ul-nafs», som jeg strax skal komme til at omtale, tiltrak den sig dog ved enkelte meget skarpt udtalte Meninger af Forfatteren min Opmærksomhed; efter altsaa at have besørget en Afskrift af den i Brit. Museum bevarede Original, der trods sit tiltalende Ydre er af tvivlsom Værdi³⁾, erholdt jeg fra Leyden med den sædvanlige venskabelige Imødekommen af Prof. *de Goeje* et fortrinligt lille Haandskrift af den samme Afhandling⁴⁾ tilligemed et sjældent

1) Dette Skriffs Indhold er ved en Misforstaaelse af Navnet falsk angivet i Flügels Udgave af Hadji Ch. t. III, p. 367, en Fejltagelse, der allerede er paavist af Steinschneider, s. al-Farâbi p. 35 i *Mém. de l'Acad. impér. des Sc. de St. Pétersb. VII sér.*; den af ham udtalte Mening at læse det følgende Navn «Schaikh el Emir» for «Sch. el-Amin» bekræftes intetsteds, hverken i Haandskriftet fra Leyden eller det fra Brit. Mus. af «al-udhhawiah»; derimod læses i Dedicationen af «Neyrûziah» i Cod.

Leyd. Titelen: (الشيخ الأمير السيد) as-Schaikh el-Emir-as-Sajjid; begge Læsemaader ere vel lige brugelige. — Pocock har i Notæ ad portam Mosis p. 293—94 (ed. Reineccius, Lipsiæ 1705) citeret efter en latinsk Oversættelse Slutningen af Cap. VII, hvor dette Arbejde har Navnet «*al-me'âd*»: «Avicenna ex libro «*al-Mahad*», cap. ult. interprete Andr. Alpag. Bellunens. Venet. 1546 in 4to».

2) S. Cat. codd. or. bibl. Acad. Lugd. Bat. p. 327, 8° (Cod. fol. 74 r. 1. 3—75 v. 1. 2), Lex. bibliogr. Haji Chalfa, t. III, p. 451 og Cat. codd. or. Mus. Brit. t. II, p. 450, Nr. XXVII.

3) Dette ganske moderne Haandskrift fører Aarstallet 1182 H. = 1768 Ch.

4) Afskreven efter Angivelse paa sidste Side A. 674 H. = 1276 Ch., s. Cat. t. III, p. 332, Nr. MCCCCLXV.

og kostbart Bind¹⁾ af Avicennas Skrifter, af hvilke to større behandle det samme Emne, nemlig Skriftet «*Risâl. ul-mabdai wal-me'âdi*» ɔ: «*Afh. om Urgrunden og Tilbagevendelsen*» og «*Ris. ul-nafsi*» ɔ: «*Afh. om Sjælen*». Idet jeg udsætter en systematisk Fremstilling af Avicennas Filosofi, indtil det har lykkedes mig at gennemgaa om ikke hans samtlige Værker, saa dog de vigtigste, der kunne komme i Betragtning, og derved at vinde et sikkert Overblik over Fremstillingen efter den Orden, hvori disse Skrifter ere fremstaaede, skal jeg blot tillade mig her at fremstille en Indholdsversigt over disse tre nævnte Afhandlinger.

II.

a. Afhandlingen «*el-Udhawiah*» omfatter 7 Afsnit (fasl), hvis Indhold her følger efter de enkelte Overskrifter:

- 1ste Afsnit: Om Begrebet Sjælens Tilbagevendelse;
 2det — Fremstilling af de forskellige Meninger herom;
 3die — Undersøgelse og Gjendrivelse af falske Anskuelser, især af Læren om Sjælevandringen;
 4de — Betragtning af Menneskets substantielle Væsen, der forudsat som eksisterende, selv om alt accessorisk forsvinder, begrundet dettes sande Væsen, hvorimod Forudsætningen af dets Ikke-Væren aldeles tilintetgjør Begrebet Menneske; hvad denne Substants er;
 5te — Beviset for, at denne Substants er uforgængelig og evig;
 6te — Beviset for Nødvendigheden af at antage et tilkommende Liv;
 7de — Om de forskellige Grader af Salighed og Kval i den hinsides Tilværelse.

¹⁾ S. ibd. p. 324, Nr. MCCCCLXIV. Fol. 98 findes den Angivelse, at Haandskriftet er erhvervet ved lovligt Kjøb af den dalevende Ejer.

Maalet for disse 7 Afsnit er at bevise, at Sjælen som særskilt Substants og fremstaaet i Tiden fra det evige har en fra Legemet aldeles forskjellig Oprindelse og kun staar i løs Forbindelse med dette. Sjælen er at betragte som Legemets Forsyn eller Entelechi og benytter det som sit Redskab til at opfatte det sanselige Grundlag, der er Betingelsen for en højere Udvikling. Ved Døden opløses Legemet i de materielle Elementer, hvoraf det er sammensat, hvorimod Sjælen efter sin Forberedelses Grad indgaar til det aandelige og evige Liv, hvortil den efter sin Natur er bestemt.

b. Det andet Skrift, bekendt under Titelen «*Risâlet ul-mabdaï wal-méâdi*», «Afhandling om den første Urgrund og Tilbagevendelsen», hører uden Tvivl til vor Filosofs vigtigere Arbejder og kan mulig betragtes, hvad jeg i det følgende skal søge at godtgjøre, som Archetypen til det i Romerudgaven af «*Kanun fi-t-tibb*» (1593) tilføjede Udtog «*al-Nedjât*» af det store Værk «*as-Schefâ*», saafremt det ellers ikke er det første Udkast til dette selv. Vi ville lade Avicenna selv gjøre Rede for dette Værks Formaal efter Fortalen fol. 2 r. l. 11 inf.: «I denne Afhandling har jeg til Formaal at fremstille de rene Peripatetikeres Anskuelser om «Urgrunden og Tilbagevendelsen», og den vil omfatte Frugten af to vigtige Videnskaber, Metafysiken og Naturvidenskaben. Frugten af den første benævnes ogsaa Theologi, idet den handler om Gud og det første Ophav samt det skabtes Forhold til dette; Frugten af den anden Videnskab er Kundskab om den menneskelige Sjæls Udødelighed og dens Overgang til evig Tilværelse. Jeg har derfor delt denne Afhandling i 3 Bøger (meqâlât):

- 1ste Bog, om den evige Urgrund og dennes Enhed samt om de Egenskaber, der tilkomme den;
- 2den Bog, om alt det skabtes Udspring fra dette Væsen lige fra det højeste Trin i Rækkefølgen indtil det laveste;
- 3die Bog, om den menneskelige Sjæls Udødelighed og den sande Salighed hinsides; hvori denne Salighed bestaar og de

falske Forestillinger herom; hvori den virkelige Kval bestaar og de intetsigende Meninger herom.

I disse 3 Bøger har jeg vovet at bringe frem; hvad man hidtil har holdt skjult, at samle, hvad man kun finder spredt rundt om, at udvikle tydeligt, hvad man kun finder dunkelt og indviklet andetsteds; alt efter min ringe Evne, der er nedtrykt ved Videnskabens Hændoen i vor Tid, ved Sindets Adspredelse og Hendragen til alle Slags Forretninger, ved det Had, for hvilket den flygtigste Interesse i videnskabelig Retning udsætter sin Dyrker, og endelig ved den Aandens Sløvhed og Træthed, der er en Følge af alle de Kvaler og Fortrædeligheder, Tidsomstændighederne have medført. I Gud søger jeg min Styrke
O. S. V.»

I denne første Bog tror jeg med temmelig Vished at kunne sondre 48¹⁾ Afsnit (fasl), skjøndt der ikke findes Angivelse af nogen som helst Talfølge; de findes for største Delen, kun med ubetydelige Afvigelser og forskellige Omstillinger, i Romer-Udgaven af det omtalte Udtog «al-Nedjât». Med det 23de Afsnit slutter Avicenna en Fremstilling af Gud som den evige og ene Urgrund, idet han udhæver²⁾ ikke at have hentet nogen Bevisførelse fra Guds Gjerninger eller Bevægelsen; fra det 24de vil han gaa over til at følge Aristoteles og kommer da til at

¹⁾ I den omtalte Cod. Mus. Brit. angives 1ste Bog at omfatte 52, 2den Bog 11, 3die Bog 20 Afsnit, og Værket er dediceret Abu Ahmed Muh. Ibn Ibrahim al-Fâresi.

²⁾ V. Cod. Leyd. fol. 12 r. l. 8 infr.:

... فلنورد الآن ما هو المشهور في اثباته وهو طريق الاستدلال
وخصوصاً من الحركة و نسلک السبيل الذى [التنى sic] سلكها الفيلسوف
في كتابيه الكلميين أحدهما في كليات الأمور الطبيعية وهو السماع
الطبيعى والثانى في كليات أمور ما بعد الطبيعة وهو كتاب ما بعد
الطبيعة.

henvise til to tidligere Arbejder: et Udtog af Aristoteles's «*de coelo et mundo*» og et lignende af «*auscultatio physica*» samt til at benævne den nærværende Afhandling «*as-Schefâ*». Stedet, der er vigtigt med Hensyn til den nylig fremsatte Mening om dette Skrifts Forhold til det store Værk «*as-Schefâ*» og Udtoget «*al-Nedjât*», lyder saaledes¹⁾: «Med Hensyn til den Antagelse, at der i hvert Legeme indeholdes et Bevægelsesprincip, da have vi udviklet det nærmere i vort Udtog af Bøgerne «*de coelo et mundo*» og «*auscultatio physica*», hvorfor vi ikke have en Gjentagelse nødvendig paa *dette Sted af Bogen «as-Schefâ»*».

1ste Bog slutter fol. 24 v. l. 4 inf. med et sammenfattende Tilbageblik paa den hele foregaaende Udvikling: «De forskjellige Grader i Former ere altsaa: den *universelle Fornuft*, den *universelle Sjæl* og den *universelle Natur*; de forskjellige Grader af Legemer: det *himmelske Ætherlegeme*, det *jordiske Elementlegeme* og de øvrige ved *Blanding opstaaede Legemer*. Det vil altsaa fremgaa, at det første skabte, der udgaar fra det evige, er den *universelle Fornuft* i dens forskjellige Grader, derpaa den *universelle Sjæl*, derpaa det *universelle Legeme* og endelig den *universelle Natur*.

2den Bog, der efter det foregaaende handler om det skabtes Forhold til det evige Ophav, om Forsynsbegrebet og Guds Styrelse af Verden, omfatter 9 Afsnit og bliver med den foregaaende Bog fol. 30 r. l. 2 saaledes knyttet til

3die Bog: «De to første Bøger have handlet om det evige Ophav og det skabtes Forhold hertil; vi have her begyndt med det ældste og ere stegne ned til det senest frembragte, idet det ældste er det fortrinligste; denne Bog handler om Tilbage-

¹⁾ Fol. 13 v. l. 6—8:

وَأَمَّا أَنْ فِي كُلِّ جَسْمٍ مَبْدَأً حَرَكَةً فَأَمْرٌ بَيِّنٌ فِي تَلَاخِيصِنَا
 لِكِتَابِ السَّمَاءِ وَ الْعَالَمِ وَ كِتَابِ السَّمْعِ الطَّبِيعِيِّ وَ لَا نَحْتَاجُ الْبَيِّنَ
 فِي هَذَا الْمَوْضِعِ مِنْ كِتَابِ الشِّفَاءِ

vendelsen, og Ordenen er her den modsatte. Idet vi nemlig i de foregaaende Bøger have begyndt med det ypperste og ædleste, endt med det laveste, nemlig Elementarverdenen, begynde vi denne med det laveste, Elementerne, og stige op til det højeste, Mennesket, med hvem Tilbagevendelsen først i Virkelighed fuldbyrdes, idet Mennesket er ensartet med de højere Fornuftsstanser. Ordenen, der ligger til Grund for det hele, er da denne: *evigt Fornuftsprincip — Sjæl — Legeme — Fornuftsprincip* (o: Menneskets Sjæl), *der vender tilbage til sit Udspring.*» — Denne Bog omfatter 18 Afsnit, af hvilke de 14 første fremstille os efter Aristoteles den almindelige Inddeling i Plante-, Dyr- og Menneskesjælen; den sidstes forskjellige Evner, baade de med Dyresjælen fælles og de ejendommelige; den fornuftige Sjæl og dennes Forhold til den virksomme Fornuft og Forberedelse her i Verden; Læren om den evige Salighed og Kval, den virkelige og den efter menneskelig Forestilling opfattede. De sidste 4 Afsnit hvile paa et mystisk Grundlag om Muligheden af Sjælens Forbindelse endnu her i Verden med det absolute og evige gennem Drømme, Syner og Profeti, Tilstande, der dog opfattes som abnorme i Forhold til Sanseverdenens Love. Idet Forfatteren henviser¹⁾ til to Skrifter, nemlig «*om Sjælen*», der dog neppe kan være den følgende Afhandling, og «*Sansningen og det sansede*», er dette Arbejde altsaa affattet senere end disse; efter hans Biografi af Djordjani er det skrevet i Djordjan og oprindeligt dediceret hans Velynder Abn Muhammed fra Shiráz. Da Avicenna fra Djordjan tog Ophold i Rai under Buiden *Madjd ed-Daulah* omtrent ved Aar

¹⁾ S. Cod. fol. 33 r. l. 11 inf :

وَأَنَّ شَيْئًا أَنْ تَسْتَقْصِي هَذَا فَتَمَّامِل تَلَاخِيصِنَا
لِكِتَابِ النَّفْسِ وَ لِكِتَابِ الْحَسِّ وَالْمَحْسُوسِ

«Vil Du undersøge dette nærmere, da se efter i vort Udtog af Bogen «om Sjælen» og Bogen «om Sansningen og det sansede».»

403—4, kan han maaske have passeret den anden Halvdel af Tyverne ved dette Skrifts Affattelse¹⁾. I Fortegnelsen over hans Værker kaldes dette Skrift «*Risálatu-l-mabdai wal-me'ádi fil-nafsi*», hvorimod et andet under Navnet «*kitábu-l-mabdai wal-me'ádi*» (uden Tillæg af «*fil-nafsi*») siges forfattet for Madjd-ed-Daulah i Rai²⁾.

c. Det 3die Skrift, «*Risálet ul-nafsi*»³⁾, om Sjælen, er inddelt i 16 Afsnit, hvis Indhold jeg her angiver efter Forfatterens Fortale: «Denne Afhandling, jeg har skrevet i en af mine fortrolige Venners Navn, indeholder et Sammendrag af de Resultater, der ere fremkomne ved vidtløftige Bevisførelser om den menneskelige Sjæl, det vigtigste Udbytte af en sund Undersøgelse angaaende Sjælens Udødelighed efter det sammensatte Stofs Opløsning og Legemets Tilintetgjørelse, samt et Blik paa Livet hinsides og dets Forhold, alt kortfattet og i en saa sammentrængt Form som muligt. Først maa vi imidlertid forudskikke en Undersøgelse om Sjælens Evner og disses Virksomheder, hvis Tilendebning da vil føre os til det endelige Formaal.» — Efter i de første Afsnit at have behandlet en Del vidtløftigere end i det foregaaende Skrift Sjælens forskjellige Evner og disses Funktioner, gaar Forf. i det 8de Afsnit over til Læren om Sjælen som fremstaaet i Tiden af det evige Fornuftprincip samtidig med Legemets Frembringelse af Elementverdenen; derpaa følger i det 9de Bevisførelsen for Sjælens Udødelighed; i det 10de, at den ikke træder i Forbindelse paa

¹⁾ S. Weil, *Gesch. der Chalifen*, 3ter B., p. 58, Anm. 2.

²⁾ Cfr. H. Khalfa t. V, p. 146, Nr. 10459 og den frg. Anm. p. 110, 1.

³⁾ H. Khalfa t. III, p. 442, Nr. 6353 giver dette Skrift Navnet «*Risálet fi-l-meád*», og citerer Begyndelsesordene, s. *Cod. fol. 39, r. l. 11* infr.:

..... الحمد لله أهل كل حمد
skrift, cfr. Steinschneider, *Alfarabi* p. 35; under det samme Navn synes det at forekomme i hans *Levnetsbeskrivelse*, hvor det omtales som forfattet i Rai under hans Tjeneste som Vezir hos Buiden Madjd-ed Daulah, og i *Cod. bibl. Mus. Brit. v. Cat. P. II, p. 450, Nr. 32*.

ny med nogetsomhelst Legeme; i det 11te, at Tredelingen af Sjælen i Plante-, Dyr- og Menneskesjælen ikke maa opfattes som absolut Sondring, men, idet den højere Grad forudsætter den lavere, at alle ere forenede i den menneskelige Sjæl; i det 12te, hvorledes den spekulative Evne i Menneskets Sjæl bliver modtagelig for den højeste Paavirkning, og hvorledes den herved forberedes til det hinsides; i det 13de og 14de kommer Forfatteren tilbage som i foregaaende Skrift til en vidtløftig Fremstilling om Muligheden af den mystiske Forbindelse endnu her i Livet af Sjælen med de højeste aandelige Magter gennem Visioner, Drømme og Profetier, hvorefter det 15de handler om Sjælens Tilstand efter dens Adskillelse fra Legemet. Det 16de¹⁾ meddeler os endelig Forfatterens Anvisning til Benyttelsen af dette Skrift, der, som det fremgaar, hører til de saakaldte reserverede (arab. المصنون به) : saadanne, hvis Indhold kun var bestemt til at meddeles hans fortløigste Disciple:

«Saavidt muligt har jeg i denne Afhandling undladt at gjentage, hvad der allerede var tilstrækkelig bekjendt om Sjælen, men derimod løftet Sløret og henvist til Mysterier, der ere bevarede i fjerntliggende Skrifter, hvis Fremstilling hidtil har været tilbageholdt. Alt dette for at imødekomme mine Venner og i den Overbevisning, at denne vor Tid ikke besidder Arvetagere til saadanne Lærdomme eller Folk, der ville være i Stand til at efterforske og samle dem, samt fordi jeg mistvivlede om, at der overhovedet vilde kunne gives noget andet Middel til at bevare denne Lære og forplante den undtagen netop det her valgte, selv at overgive den til skriftlig Overlevering og saaledes lade den gaa i Arv til Efterkommerne. Jeg har ikke kunnet forlade mig hverken paa nogen Discipel til at bevare den i dens Sandhed eller paa samtidige eller nærmeste Efterkommere med Hensyn til at udgranske disse Mysterier, forklare og udvikle dem i en passende Form, naar jeg ikke selv

¹⁾ V. fol. 56 v. 1. 9 inf. — fol. 57 r. 1. 2.

havde paataget mig dette Arbejde. Imidlertid forbyder jeg hver, som læser denne Afhandling, at meddele den til nogen gjenstridig og fordærvet Sjæl, læse den for en saadan eller bevare den paa nogetsomhelst usikkert Sted. Jeg anraaber Gud som min Forsvarer o. s. v.»

At dette Arbejde umulig kan høre til Avicennas tidligste Ungdomsskrifter, er vistnok enhver indlysende af det her fremsatte Indhold; det i Afhandlingen «*Risâlet-fi-l-kelâm alâ-l-nafsi-l-nâthiqati*»¹⁾ citerede Skrift om Sjælen, der er skrevet omtrent 40 Aar tidligere, maa efter al Sandsynlighed være det mindre af Landauer i Zeitschrift d. d. morgenl. Gesellschaft²⁾ udgivne og oversatte «fi-l-nafsi». Da han efter det foregaaende henholder sig til sine Udtog af Aristoteles's «*de coelo et mundo*» og «*auscultatio physica*» samt til Afhandlingen «*Sansvingen og det sansede*», maa altsaa disse Skrifter være en Del tidligere. Denne Antagelse passer med, hvad der berettes i hans Levnet, at han efter at have studeret Medicin og endt sin Forberedelse i denne Videnskab traadte op som Filosof, paavirket af Alfarabi's Skrifter, omtrent i sit 18de Aar. Man kan vel forudsætte, at han da især har begyndt med at kaste sig over Bearbejdelser og Oversættelser af aristoteliske Skrifter, der maa anses som hans fornemste Udgangspunkt³⁾.

¹⁾ V. Cat. codd. orient. bibl. Acad. Lugdun. Nr. MCCCCLXVIII, t. III, p. 334.

²⁾ Zeitschrift d. d. morgenl. Gesellsch. B. XXIX, p. 335—418, og Cat. Bibl. Acad. Lugdun. p. 333 (Nr. 958 Warn.).

³⁾ At angive nøjagtigere nogen Affattelsestid for begge disse vigtige Skrifter af Avicenna, er os umuligt; vi antage nemlig, at den Talangivelse «408» med en foregaaende utydelig Abbreviatur, der findes i Haandskriftet fol. 98 (smlgn. p. 108, Anm. 1) angiver Kjøbesummen i Pjaster (Goroush); at anse dette Tal som «A. Heg. 408» vilde føre vort Haandskrift tilbage til Avicennas Levetid († 428 H.), hvilket med Hensyn til dets ydre Beskaffenhed vel ikke vilde være aldeles umuligt, men dog ikke passe med andre heri indeholdte Afhandlingers bekjendte Affattelsestid.

III.

Til at give en sammenhængende Fremstilling af Avicennas Lære om Sjælen besidde vi i disse tre her beskrevne Afhandlinger et rigeligt Materiale, og jeg tvivler om, at vi ville erholde nye Synspunkter, selv om vi senere komme til at lære at kjende flere lignende; de ere uden Tvivl de vigtigste af hans Skrifter i denne Retning, og han ynder meget at gjentage sig selv. At udkaste et harmonisk Billede af denne ejendommelige Forfatters Filosofi og Aandsvirksomhed hører derimod til de vanskeligste Opgaver og bør passende udsættes, indtil et langt større Materiale har staaet til vor Raadighed. Vi se af det her foreliggende, at han i adskillige væsentlige Punkter fjerner sig fra Islams religiøse Standpunkt, men at det dog til enhver Tid er hans Bestræbelse at forsone dette med hans filosofiske Anskuelse. Vi have allerede tidligere¹⁾ berørt de arabiske Peripatetikeres ejendommelige Forsøg paa at hævde ad filosofisk Vej Islams Lære om Guds absolute Enhed, ved at lade Verden fremstaa ikke som skabt umiddelbart af dette højeste Væsen, men ved en saakaldet Selvreflexion af det fra hint Væsen udsprungne Fornuftprincip, der som deriveret fra det højeste er i Stand til at frembringe de efter Materiens Beskaffenhed forskjelligeartede Sfærelegemer med deres Bevægelsesbaner og Sjæle, indtil vi naa vor sublunariske Verden med en Materie, fremstaaet af Elementblanding. Guds Forsyn, der henføres under Begrebet Alvidenhed, omfatter af samme Grund kun det totale, ikke det partikulære i vore jordiske Forhold, hvad der har givet Anledning til det bekjendte Udtryk, at dets Virksomhed kun strækker sig ud over de aandelige Sfærer, men ikke naar vor Verden. Koranens Lære om Paradis og Helvede reduceres til billedlige Udtryk og Fantasifrembringelser, der aldrig kunne

¹⁾ S. Correspondance du philosophe soufi Ibn Sab'in avec l'empereur Frédéric II de Hohenstaufen, Paris 1880, p. 18 suiv. og Journ. Asiat. 1879, II, p. 357 suiv.

passe for Sjælens rene Beskuelse af Gud, naar den, skilt fra sit Legeme, ikke vil have noget lignende Redskab mer nødvendig i sin hinsides Tilværelse. Disse Anskuelser stride vistnok mod Koranen, men Avicenna har dog forsøgt at frembringe en Forsoning og Enhed i sine religiøse og filosofiske Anskuelser; hvor Vanskelighederne synes uovervindelige eller andre Betænkeligheder ere forhaanden, se vi ham benytte den ikke ualmindelige Udvej kun at meddele sine fortroligste Disciple saadanne tilsyneladende mod Islam stridende Opfattelser. Alt dette kunne vi vel forstaa som en overlegen Aands Kamp for at hævde en Enhed i sin Anskuelse under Opfattelsernes uendelige Mangfoldighed. Om han har fortjent sit Navns Anseelse og Udbredelse som Orientens største Filosof og Tænker eller som praktisk Læge, er imidlertid vanskeligt at afgjøre; hans samtlige Værker angives rigtignok at beløbe sig til over 70, undertiden anføres henimod 100 Titler¹⁾, blandt hvilke vi ligesom hos Aristoteles finde de forskjelligste Videnskaber optagne, lige indtil lexikalske Arbejder over det arabiske Sprog, Undersøgelser om den artikulerede Lyds Dannelse og Udvikling o. l. Efterretningerne om denne sjældne Produktivitet maa dog vistnok opfattes af os med stor Varsomhed, blot at dømme efter de i enkelte Bibliotheker just ikke i ganske ringe Tal endnu opbevarede Værker. I saadanne, jeg har haft Lejlighed til at gennemgaa, fremtræder han mere med en sjælden stilistisk Færdighed end med alsidig Dybde og Originalitet; han véd at gjentage den samme Grundtanke paa mange forskjellige Maader, snart med helt filosofisk Apparat og ikklædt den slæbende skolastiske Form, snart at forbinde de enkelte

¹⁾ Jeg besidder en Afskrift efter den omtalte Cod. i Brit. Museum af et saadant Register paa 91 Afhandlinger, begyndt af Djordjani og udvidet af en Anonym, under Titel: «Fihrisetu kutubi-l-Shaikki», «Register over Schaikhens Skrifter, forfattet af hans Discipel *Abû Obeid al-Djordjani*»; at ville efter et saadant identificere med de os i Bibliotheker endnu bevarede, frembringer som oftest kun Forvirring og maa i al Fald udføres med stor Varsomhed, da ikke sjælden Titleerne ere usikre og forvexlede indbyrdes med hinanden.

Hovedsætninger til en sammenhængende og let overskuelig Kjæde. Som Exempler herpaa behøve vi blot at henvise til hans forskjellige Afhandlinger om Sjælen, af hvilke den ene, rigtignok med Forskjel i kortere eller længere Udvikling, væsentlig kun gjentager den andens Indhold; det samme Forhold finde vi ligeledes mellem hans store systematiske Værk «*as-Schefâ*», der bevares i det Bodleyanske Bibliothek, det af os her analyserede Værk «*Risâlet ul-mabdai wal-me'âdi*», hvad enten vi have at betragte det som et oprindeligt Udkast til hint større eller en Sammentrækning heraf, og endelig det seneste Kompendium «*al-nedjât*», der er os bevaret som Tillæg til Romerudgaven af hans Kanon. Han besidder i samme Grad Færdighed til at tumle med det arabiske Sprogs vanskeligste Stilformer, saadanne som paa en passende Maade kun høre hjemme i Haririske Noveller, som til at føre et stringent og roligt filosofisk Foredrag. Denne sin Veltalenheds Prøver giver han især til bedste i de forskjellige Dedikationer af sine Smaaskrifter til sine høje Velyndere, og, skjøndt vi ofte heri finde de mest forskruede Billeder, en orientalsk Stil kan frembringe, og som heldigvis ere almindeligere i det Persiske, et Sprog han forøvrigt ogsaa har benyttet, end i det Arabiske, kunne vi dog i al Fald gjenkjende den samme Aand og Personlighed, plaget af ydre Tidsforhold og aabenbarende os sit inderste ved et Udbrud af længe tilbageholdte Kvaler. Men hvorledes skulle vi vel være i Stand til at bringe under samme Synspunkt saadanne Smaaskrifter som det i det foregaaende nævnte «*Neyrûziah*»? Kunne vi tænke os, at den samme Aand, der har hævet sig til at fornægte enhver materiel Opfattelse af Koranens Beskrivelse af Paradis og Helvede, har kunnet nedværdige sig til at eftergive en mystisk Betydning af enkelte løsrevne Bogstaver, der findes stillede i Begyndelsen af nogle Koransurer, og hvis sande Forklaring er gaaet tabt for os med Traditionen? At en Forfatter som Avicenna i sin Afhandling om «Skæbnen» (*Risâlet-*

ul-Qadri»¹⁾ kun giver os en resultatløs dialektisk Allegori, affattet i et næsten exempelløst forskruet Sprog, maa visselig ogsaa forekomme os betænkeligt. Have vi her uægte Skrifter, der ere forherligede med Avicennas Navn? — da begge de her anførte findes i de ældste Haandskrifter, er denne Mening kun lidet sandsynlig — ere de hans tidligste Ungdomsforsøg? eller skulde fortvivlede Tidsforhold og ydre Omstændigheder have tvunget ham til at friste for en vis Tid sin Tilværelse ved lignende Midler? Den os for Øjeblikket rimeligst forekommende Forklaring er desværre, at Avicenna i en tidligere Periode af sit Liv med usvækket og ungdommelig Kraft har efter aristoteliske Skrifter dannet sig en Livsanskuelse, men at han i sin senere Virksomhed, svækket og tilintetgjort af den orientalske Despotismes kvælende Dunstkreds, efterhaanden er gledet over i en tom Mysticisme, hvis Fraseologi bestandig mere og mere bliver afpasset efter Koranen. Idet han saaledes selv var at anse som Grundlægger af den hele orientalske Filosofi eller mystiske Retning, vilde hermed den ofte hævdede Forskjel bortfalde mellem de ældre arabiske Peripatetikere og den senere Skole. Vi have imidlertid her Spørgsmaal, hvis Besvarelse for at erholde videnskabelig Værd udkræver en nøjagtigere Undersøgelse af samtlige Værker efter Indhold og kronologisk Rækkefølge, og da kan have sin Interesse ogsaa udenfor den arabiske Litteraturs Omraade.

---

¹⁾ V. Cat. eodd. orient. Bibl. Acad. Lugdun. Bat. t. III, p. 329, 11° (Cod. fol. 79 v. l. 5 — fol. 85 r.); det angives skrevet paa hans Flugt til Ispahan, der indtraf efter Shems-ed-dawlahs Død 412 H.